16 (01/2019)

MEMORIA

PAMIĘĆ • HISTORIA • EDUKACJA

PLENARNE POSIEDZENIE INTERNATIONAL HOLOCAUST REMEMBRANCE ALLIANCE

„DORA: ODKRYCIE I ROZPACZ". WYSTAWA W MUZEUM HOLOKAUSTU W LOS ANGELES.

MIEJSCE PAMIĘCI BULLENHUSER DAMM

„SYSTEM OBOZOWY" NOWA PUBLIKACJA EDUKACYJNA ITS, USHMM I WIENER LIBRARY

TRZECIE GLOBALNE FORUM PRZECIWKO ZBRODNI LUDOBÓJSTWA. ERYWAŃ 2018.

SPIS TREŚCI

Łącząc Pamięć Świata

Miejsce Pamięci: Bullenhuser Damm Relacja:
Posiedzenie plenarne
International Holocaust Remembrance Alliance
Trzecie Globalne Forum
Przeciwko Zbrodni Ludobójstwa. Erywań 2018.
„Dora: odkrycie i rozpacz".
Wystawa w Muzeum Holokaustu w Los Angeles.
Legia Honorowa dla dyrektora Muzeum Auschwitz

Nowa publikacja ITS, USHMM i Wiener Library:
„System obozowy" Międzynarodowa konferencja
na temat
Aktion Reinhardt i Aktion Erntefest w Brukseli

Zachęcam wszystkich do współpracy z nami. Prosimy o informacje i sygnały o wydarzeniach, projektach, publikacjach, wystawach, konferencjach, czy badaniach, o których powinni dowiedzieć się nasi czytelnicy.

Nasz e-mail: memoria@auschwitz.org

Będziemy wdzięczni za promowanie miesięcznika w mediach społecznościowych.

Paweł Sawicki, Redaktor Naczelny

Wszystkie wydania: memoria.auschwitz.org

ŁĄCZĄC PAMIĘĆ ŚWIATA

LINKI DO NAJBARDZIEJ INTERESUJĄCYCH I WARTOŚCIOWYCH ARTYKUŁÓW POŚWIĘCONYCH PAMIĘCI NA ŚWIECIE (W SIECI)

2 miliony 152 tysiące osób z całego świata odwiedziło w 2018 r. tereny byłego niemieckiego nazistowskiego obozu koncentracyjnego i zagłady Auschwitz i Auschwitz II-Birkenau, nad którymi opiekę sprawuje Muzeum. To o prawie 50 tysięcy więcej niż w rekordowym dotychczas 2017 r.

Aż 80 procent z nich poznało historię niemieckiego nazistowskiego obozu koncentracyjnego i zagłady Auschwitz-Birkenau z jednym z ponad 320 przewodników-edukatorów Muzeum oprowadzających w 20 językach.

– Tak duży odsetek tych, którzy decydują się poznać historię Auschwitz w grupach oprowadzanych przez przewodników, ma bardzo duże znacznie. To bowiem najbardziej wartościowa forma zwiedzania dająca nie tylko dużo głębszą wiedzę i zrozumienie, ale także pozwalająca wchodzić w dialog i zadawać pytania o wybrane aspekty tej dramatycznej historii. Żaden automatyzm, żadna forma drukowana ani żaden sprzęt elektroniczny nie zastąpi ludzkiego kontaktu w czasie wizyty tak trudnej, zarówno pod względem informacji, jak i emocji – powiedział dyrektor Muzeum Auschwitz dr Piotr M. A. Cywiński.

W pierwszej dziesiątce krajów, z których przyjeżdżają odwiedzający, znalazły się: Polska (405 tys.), Wielka Brytania (281 tys.), USA (136 tys.), Włochy (116 tys.), Hiszpania (95 tys.), Niemcy (76 tys.), Francja (69 tys.), Izrael (65 tys.), Czechy (45 tys.) oraz Szwecja (42 tys.).

WIĘCEJ

Podobnie jak niezliczona liczba światowej klasy pianistów, Nelly Ben-Or zaczęła grać na fortepianie w wieku 5 lat i nigdy się nie przestała. Jednak Nelly, aby grać na fortepianie, ryzykowała życiem. Pomogło jej to przetrwać Holokaust.

CZYTAJ WIĘCEJ

"Quantifying the Holocaust: Hiperintense kill rates during the Nazi genocide" Lewiego Stone'a analizuje najbardziej śmiercionośne miesiące Holokaustu, kiedy to 1,47 miliona Żydów zostało zamordowanych w czasie 100-dniowej fali zintensyfikowanego mordu.

CZYTAJ WIĘCEJ

Inge Ginsberg, 97-letnia ocalała z Holokaustu, szpieg i wokalistka heavy metalowa potrafi porwać każdego. W jesieni swojego pełnego przygód i niekonwencjonalnego życia, urodzona w Wiedniu Ginsberg deklamuje swoje wiersze - przy akompaniamencie death metalu.

CZYTAJ WIĘCEJ

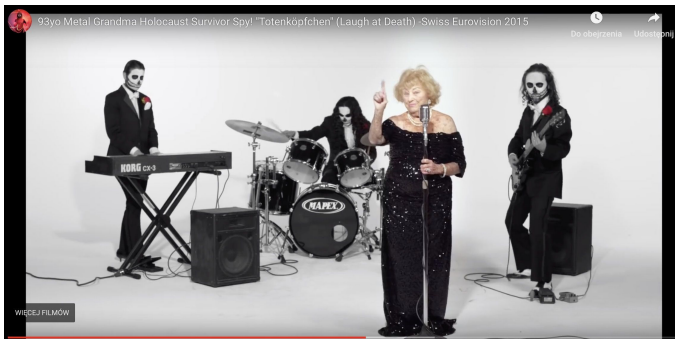

Konserwatorzy Miejsca Pamięci Auschwitz-Birkenau dokładają wszelkich starań, aby zachować autentyczne pamiątki po zamordowanych w obozie. Budynki rownież wymagają konserwacji. Jednak zachowanie autentyzmu jest bardzo trudnym wyzwaniem.

CZYTAJ WIĘCEJ

dr Iris Groschek

PAMIĘTAJCIE O DZIECIACH: MIEJSCE PAMIĘCI BULLENHUSER DAMM

Obóz koncentracyjny Neuengamme był największym tego rodzaju obozem w północno-zachodnich Niemczech. W obozie głównym oraz ponad 85 męskich oraz żeńskich podobozach więziono ponad 100 000 osób. Co najmniej 42 900 z nich zmarło. Często odwiedzający miejsce pamięci reprezentujące tak ogromną skalę okrucieństwa nie są w stanie pojąć całego zjawiska i często okazuje się, że mniejsze miejsca pamięci głębiej do nich docierają. Miejsce pamięci Bullenhuser Damm jest właśnie jedną z tego typu mniejszych instytucji powiązanych z Neuengamme.

Wszystkie zdjęcia w artykule: KZ-Gedenkstätte Neuengamme. Walter i Grete Jungleib, 1939

Morderstwo na Bullenhuser Damm

Morderstwo na dwudziestu żydowskich dzieciach w dawnym budynku szkoły znajdującym się przy ulicy Bullenhuser Damm w Hamburgu dokonane 20 kwietnia 1945 r. to jedna z wielu nikczemnych zbrodni dokonanych w trakcie nazistowskich rządów. Dwadzieścioro dzieci w wieku od pięciu do dwunastu lat, po równo chłopców i dziewcząt, pochodziło z Polski, Francji, Włoch, Słowacji oraz Holandii. Siłą wyszarpane z domów i deportowane do obozu koncentracyjnego Auschwitz, dzieci te zostały następnie oddzielone od rodzin i zesłane do obozu koncentracyjnego Neuengamme w Hamburgu, gdzie przez pięć miesięcy poddawano je eksperymentom medycznym. W obliczu zbliżającego się końca drugiej wojny światowej zakończono eksperymenty, a dzieci umieszczono w dawnym budynku szkoły na Bullenhuser Damm, pełniącym funkcję podobozu Neuengamme. Próbując zatrzeć ślady zbrodni, esesmani zamordowali dzieci w piwnicach dawnej szkoły.

Eksperymenty medyczne w obozie koncentracyjnym Neuengamme

Zwykli lekarze korzystali z możliwości, jaką oferował im nazistowski reżim i przeprowadzali eksperymenty medyczne na ludziach odartych z wszelkich podstawowych praw. Przywódca nazistowskich Niemiec Heinrich Himmler aktywnie wspierał tego typu działalność w obozach koncentracyjnych. W czerwcu 1944 r. w obozie koncentracyjnym Neuengamme powołano specjalny departament, w ramach którego doktor Kurt Heißmeyer miał możliwość przeprowadzania eksperymentów na więźniach. Heißmeyer poszukiwał nowej metody leczenia gruźlicy, zakaźnej choroby bakteryjnej. Twierdził on, że gruźlicę, atakującą przede wszystkim płuca, można by leczyć poprzez stworzenie w organizmie innego ogniska infekcji. Na etapie przeprowadzania przez niego badań teoria ta została już jednak naukowo obalona. Heißmeyer twierdził także, że ludzie „rasy niższej" byli bardziej podatni na gruźlicę niż ci reprezentujący „rasę wyższą". W ramach swoich eksperymentów lekarz ten zakaził do 100 dorosłych więźniów obozu koncentracyjnego Neuengamme wysoce zakaźną bakterią gruźlicy. Mimo że do jesieni 1944 r. stan zdrowia uczestników eksperymentu znacznie się pogorszył, a większość z nich nawet zmarła, Heißmeyer zwrócił się do obozu koncentracyjnego Auschwitz prośbą o przysłanie 20 dzieci na potrzeby dalszych eksperymentów.
Dzieci dotarły do Neuengamme 28 listopada 1944 r., a część izby chorych numer IV przeznaczono na ich miejsce pobytu. Dzieciom także wstrzyknięto bakterie gruźlicy, podskórnie bądź bezpośrednio do płuc. Wkrótce dzieci zaczęły gorączkować i cierpieć z powodu napadów kaszlu, stały się także apatyczne i słabe. Mimo że obecność dzieci w obozie starano się utrzymać w tajemnicy, wielu więźniów wiedziało o ich istnieniu. Zakazano im rozmów z dziećmi, a za złamanie zakazu groziła nawet kara śmierci. Późną nocą dnia 20 kwietnia 1945 r. z Neuengamme na Bullenhuser Damm wyruszyła ciężarówka wioząca dwadzieścioro dzieci, czterech opiekunów oraz sześciu sowieckich jeńców wojennych. Esesmani najpierw wprowadzili dorosłych więźniów do budynku i powiesili w sąsiedniej kotłowni. Dzieci sprowadzono schodami w dół do pierwszego pomieszczenia w piwnicy i kazano im się rozebrać. W kolejnym pomieszczeniu doktor SS Alfred Trzebinski zaaplikował dzieciom zastrzyki z morfiny. Te z nich, które wciąż wykazywały oznaki życia, zostały powieszone przez esesmana Johanna Frahma, prawdopodobnie z pomocą innych, w pomieszczeniu na tyłach piwnicy. Po dokonaniu pierwszych morderstw z podobozu Spaldingstraße przywieziono w to miejsce kolejny transport jeńców sowieckich. Esesmani strzelali do tych, którzy podjęli próbę ucieczki, jednak niektórym udało się zbiec. Wszystkich pozostałych powieszono w pomieszczeniu kotłowni.

Pamiętajcie o dzieciach

Przez dziesiątki lat historia dzieci popadła w niemal całkowite zapomnienie. Dopiero pod koniec lat 70. pewien dziennikarz rozpoczął poszukiwania śladów dzieci oraz ich krewnych, którzy przeżyli Zagładę. We współpracy z rodzinami dzieci oraz mieszkańcami Hamburga powołano stowarzyszenie.

W 1980 r. stowarzyszenie otworzyło niewielkie miejsce pamięci w szkole na Bullenhuser Damm i prowadziło je na własną rękę przez prawie 20 lat, kiedy to doszło do jego połączenia z Miejscem Pamięci Obozu Koncentracyjnego Neuengamme. Dziś miejsce to stanowi jeden z najważniejszych ośrodków upamiętnienia Zagłady w Hamburgu.
W 2011 r. w Miejscu Pamięci przy Bullenhuser Damm otwarta została nowa wystawa stała. Ta dwujęzyczna wystawa kierowana jest przede wszystkim do młodych ludzi, a jej misją jest zapewnienie pamięci o życiorysach dzieci – ofiar tej zbrodni. Wystawa łączy biografie dzieci poprzez centralny element projektu, jakim jest zakrzywiona platforma z 20 walizkami ukazującymi życiorysy dzieci i ich rodzin. Fotografie przedstawiające dzieci w czasie trwania eksperymentów przyjmują punkt widzenia zbrodniarzy, traktujących dzieci jak przedmioty. My z kolei na wystawie pokazujemy dzieci na ich rodzinnych fotografiach nie w roli ofiar, ale takimi, jakie były naprawdę: dziećmi.

Historia Waltera

Obok jednej z symbolicznych walizek wchodzących w skład wystawy, oczom odwiedzających ukazuje się klaser ze znaczkami, który należał do Waltera Jungleiba, jednej z ofiar morderstwa przy Bullenhuser Damm. Historia chłopca ujrzała jednak światło dzienne dopiero w 2015 r., kiedy miejscu pamięci udało się w końcu zlokalizować starszą siostrę Waltera, Grete Hamburg z domu Jungleib. Dopiero wtedy Grete dowiedziała się, jaki los spotkał jej brata i ofiarowała jego klaser na potrzeby wystawy.

Walter urodził się 12 sierpnia 1932 r. w żydowskiej rodzinie w Hlohovcu na Słowacji. Rodzina posiadała firmę jubilerską. Walter i Grete, starsza od brata o jedynie dwa lata, chodziła do miejscowej szkoły żydowskiej. Walter był zapalonym kolekcjonerem znaczków. Gdy wojna dotarła na Słowację w 1942 r., życie rodziny Jungleib zmieniło się z dnia na dzień. Zmuszani do kilku przeprowadzek, Grete i Walter wraz z rodziną zostali ostatecznie aresztowani i deportowani do obozu przejściowego Sered w 1933 r. zostali ostatecznie aresztowani i deportowani do obozu przejściowego Sered w 1933 r. Między rokiem 1941 a marcem 1945 z Seredu do Auschwitz przewieziono w transportach 13 500 Żydów.

Ogród różany

Symboliczne walizki zawierające biogramy ofiar.

Członkowie rodziny Jungleib znaleźli się tam pod koniec października 1944 r. Po tygodniu pobytu w Auschwitz esesmani oddzielili kobiety od mężczyzn i dzieci. Wraz z innymi 300 kobietami, Grete razem z matką zostały zabrane do żeńskiego podobozu Buchenwald w Lippstadt w Westfalii. Ojca przetransportowano do obozu koncentracyjnego Mauthausen, a następnie do podobozu Gusen. Mężczyzna zginął w obozie. Walter pozostał w Auschwitz do czasu transportu wraz z 19 innych dzieci do Neuengamme.

Grete wraz z matką doczekały wyzwolenia na początku kwietnia 1945 r., a losy Waltera w obozie koncentracyjnym Neuengamme pozostawały dla rodziny nieznane. Gdy poszukiwania prowadzone przez rodzinę bezpośrednio po wojnie nie przyniosły rezultatu, przyjęto, że Walter zginął podczas marszów śmierci z Auschwitz jesienią 1945 r. Wszelkie informacje, jakie mieszkańcy Hamburga posiadali na temat jednej z ofiar z Bullenhuser Damm to wiek 12 lat, płeć męska oraz prawdopodobnie nazwisko „W. Junglieb".

W 2015 r. żona Yitzhaka Reichenbauma, którego brat Eduard także został zamordowany przy Bullenhuser Damm, przeglądała dokumenty otrzymane z Miejsca Pamięci Auschwitz i dotyczące rodziny Reichenbaum. Wśród nich odnalazła listę transportową z pociągu wiozącego więźniów z Auschwitz do Lippstadt. Na liście odnalazła nie tylko nazwisko matki swojego męża, ale także dwóch kobiet o nazwisku Jungleib: Grete oraz jej matki. Reichenbaum udało się skontaktować z rodziną Jungleib za pośrednictwem strony internetowej instytutu Yad Vashem i wkrótce stało się jasne, że Walter Jungleib to właśnie „W. Jungleib", a jego tożsamość pozostawała nieznana przez wszystkie te lata. Grete przyjechała do Niemiec i do Miejsca Pamięci Bullenhuser Damm po raz pierwszy w 2015 r., a później przywiozła ze sobą podarunek: klaser należący do jej brata, jedyną pamiątkę, jaka się po nim zachowała. Powierzając przedmiot miejscu pamięci mocno podkreśliła, że „teraz tu jest jego miejsce".

Miejsce Pamięci dziś

Wystawa na Bullenhuser Damm opowiada wiele historii, w tym życiorysy zamordowanych dzieci i dorosłych, informacje o ich prześladowaniach i deportacji, zaplecze eksperymentów medycznych prowadzonych w obozie koncentracyjnym Neuengamme oraz historię samego budynku, stanowiącego podobóz Neuengamme. Wystawa przedstawia także szczegóły tego, co wydarzyło się 20 kwietnia 1945 r., gdy dzieci wraz z czwórką opiekunów i prawie 30 sowieckimi więźniami obozu koncentracyjnego poniosły masową śmierć w piwnicach budynku. Dostępna jest także dokumentacja z dochodzenia prowadzonego wobec morderców, upamiętnienia ofiar po roku 1945 oraz rozwoju samego miejsca pamięci. Pomieszczenia w piwnicach, gdzie dokonano morderstw, pozostawiono puste. Na ścianach znajdują się cytaty z zeznań morderców przedstawionych podczas procesów w 1946 r. Ilustrują one miejsca, w których doszło do zbrodni.

Celem wystawy jest zachęcenie odbiorców do samodzielnego odkrywania historii poprzez różnorodne informacje przedstawione na panelach, w dokumentach, na fotografiach i w wywiadach. Sugerowana dalsza lektura oraz wywiady audio i video pozwalają odwiedzającym prawdziwie zagłębić się w historię tego miejsca. Zachęca się ich także do sadzenia róż ku pamięci ofiar w ogrodzie różanym założonym przy miejscu pamięci. Studenci mogą przedstawiać swoje własne projekty związane z upamiętnieniem, tworzone w ramach seminariów projektowych organizowanych w miejscu pamięci.

Obecnie wystawiana jest praca Darii Fillippovej, w której autorka chce przekazać, że akty upamiętnienia powinny także podkreślać, że tragedia na Bullenhuser Damm nie wydarzyła się na próżno, ale miała wpływ na teraźniejszość: „Poruszając się pomiędzy obrazami z przeszłości zanurzamy się w refleksje na temat tych wydarzeń i stajemy się aktywnymi uczestnikami „wystawy" (małe lustra), co oznacza, że sami odgrywamy istotną rolę w historii jako całości oraz w upamiętnieniu tej konkretnej tragedii. Gdy nikt nie pamięta – opowiadanie historii nie ma sensu. Celem jest w tym wypadku zapytanie samego siebie, kim jesteśmy i jaka jest nasza własna historia, co zrobiliśmy, by zapobiegać przypadkom przemocy i naprawiać dzisiejszą rzeczywistość".

SPURENSUCHE UND ERINNERUNG
RECONSTRUCTING AND COMMEMORATING THE CRIMES

VERWEIGERTE ERINNERUNG UND ERSTES GEDENKEN

DISPLACED MEMORIES AND FIRST COMMEMORATION

SPURENSUCHE UND ERINNERUNG
RECONSTRUCTING AND COMMEMORATING THE CRIMES

INTERNATIONALE ERINNERUNG

INTERNATIONAL COMMEMORATION

Das Schicksal der zwanzig Kinder beschäftigt Menschen in vielen Ländern. Zeitungsartikel, Bücher, Theaterstücke und Fernsehdokumentationen haben das Verbrechen und die Biografien der Opfer bekannt gemacht.

1996 wurde in Verona ein Spielplatz mit Rosengarten, 1997 eine Schule in Neapel nach Sergio de Simone benannt. Seit 2007 ist in Mailand ein zentraler Park dem Andenken der zwanzig ermordeten Kinder gewidmet. Im niederländischen Eindhoven finden im Gebrüder-Hornemann-Park Gedenkfeiern statt, in Frankreich wurde 2008 eine Wanderausstellung gezeigt. Im Museum Auschwitz und in vielen Gedenkstätten weltweit werden Biografien der Kinder präsentiert.

Es wird nur eine kleine Auswahl an Beispielen gezeigt. Wir freuen uns über Hinweise internationaler BesucherInnen und Besucher und ergänzende Materialien.

The fate of the 20
minds of many pe
in wide coverage i
plays.

In 1996, a playgro
named after Serg
Naples was named
Milan was dedicat
2007. Commemor
Brothers Park in E
elling exhibition or
2008. Biographies
Auschwitz museu
the world.

We can only show
commemorated all
other such exampl
fully received.

Gedenkfeier für die
Damm in Eindhoven
20.4.1988.

Commemorative eve
Damm children held
Netherlands on 20 A

KZ-Gedenkstätte Neuengam

GÜNTHER SCHWARBERGS SPURENSUCHE

GÜNTHER SCHWARBERG'S INVESTIGATIONS

INTERNATIONALE ERINNERUNG

Italien

Fotos, Dokumente
und Zeitungsartikel

Śledź nas w mediach społecznościowych i wesprzyj naszą działalność:

• https://www.facebook.com/Neuengamme.Memorial
• https://twitter.com/GedenkstaetteNG
• https://www.instagram.com/neuengamme.memorial/

Więcej na temat Bullenhuser Damm:

• http://media.offenes-archiv.de/BullenhuserDammMemorial.pdf
• https://www.kz-gedenkstaette-neuengamme.de/en/exhibitions/bullenhuser-damm/
• http://www.kinder-vom-bullenhuser-damm.de/_english/index.php
• https://www.kz-gedenkstaette-neuengamme.de/en/news/news/gedenkfeier-am-bullenhuser-damm-mit-einem-besonderen-gast/
• Iris Groschek / Kristina Vagt: „... dass du weißt, was hier passiert ist ". Medizinische Experimente im KZ Neuengamme und die Morde am Bullenhuser Damm, Bremen 2012
• Günther Schwarberg: The Murders at Bullenhuser Damm. The SS doctor and the children. Bloomington 1984

O Autorce:

Dr Iris Groschek pełni obecnie funkcję Managera ds. Public Relations w Miejscu Pamięci Obozu Koncentracyjnego Neuengamme. Jest także kuratorem wystawy stałej w Bullenhuser Damm.

Bullenhuser Damm (wystawa mieści się w piwnicy dawnego budynku szkolnego)

Alicja Białecka, dr. Piotr Trojański

IHRA 2018

Pod koniec listopada we włoskiej Ferrarze odbyło się posiedzenie plenarne International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA). W Memorii publikujemy relację autorstwa dwójki polskich delegatów: Alicji Białeckiej oraz dr. Piotra Trojańskiego.

Zbliża się 20 rocznica powołania do życia międzynarodowej grupy zadaniowej do spraw współpracy w dziedzinie edukacji, badań naukowych i pamięci o Holokauście, przekształconej później w sojusz pod nazwą International Holocaust Remembrance Alliance.

W styczniu 2000 roku podpisano w Sztokholmie deklarację definiującą zakres działań organizacji. Obecnie IHRA zrzesza 32 kraje, które przystępując do sojuszu zobowiązały się przestrzegać zapisów Deklaracji Sztokholmskiej, a poprzez aktywność przedstawicieli swoich rządów i grup eksperckich, wspierać i promować działania edukacyjne i upamiętniające oraz badania naukowe w obszarze tematyki Holokaustu. W strukturze IHRA funkcjonują eksperckie grupy robocze i komitety podejmujące pracę merytoryczną w swoich zakresach tematycznych. W posiedzeniach plenarnych biorą również udział dyplomaci, którzy podejmują w imieniu swoich krajów wiążące decyzje, a także reprezentanci międzynarodowych organizacji partnerskich, takich jak ONZ, UNESCO, Unia Europejska czy Rada Europy.

Właśnie dzięki temu IHRA stała się płaszczyzną łączącą wysiłki polityków i ekspertów, mające na celu wzmocnienie moralnego zobowiązanie współczesnych społeczeństw do zwalczania rosnącej fali antysemityzmu, antycyganizmu i innych ideologii nienawiści, a także zapobiegania zjawiskom negowania oraz wypaczania historii i pamięci o Zagładzie. W zakresie zapobiegania ludobójstwom eksperci IHRA wspierają decydentów swoją wiedzą na temat wczesnego dostrzegania przejawów pozwalających przewidzieć ich wystąpienie, a edukatorów w tworzeniu i stosowaniu w praktyce odpowiednich programów nauczania.

Posiedzenia plenarne IHRA odbywają się dwa razy do roku, a delegaci goszczeni są przez kolejne kraje członkowskie. Polska prezydencja miała miejsce w 2005 r. Podczas tegorocznej, włoskiej prezydencji, posiedzenie wiosenne odbyło się w Rzymie gdzie podjęto decyzję o wdrożeniu nowej strategii finansowania przez IHRA projektów, których celem jest zachowanie dowodów historycznych Holokaustu oraz zagłady Sinti i Romów, a także przeciwdziałanie wypaczeniom historii. Na posiedzeniu w Ferrarze debata skupiła się głównie na współczesnych zagrożeniach politycznych, m.in. rosnącej fali antysemityzmu na roli jaką IHRA ma do odegrania w zakresie przeciwdziałania temu zjawisku.

W składzie polskiej delegacji, której skład ustala Ministerstwo Spraw Zagranicznych, od samego początku znajdują się pracownicy Muzeum Auschwitz. Pracują oni razem z przedstawicielami Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Ministerstwa Edukacji, a także ekspertami reprezentującymi różne instytucje muzealne i naukowe: Instytut Pamięci Narodowej, Żydowski Instytut Historyczny, Muzeum II Wojny Światowej, Muzeum Getta Warszawskiego, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie. Pracownicy Muzeum zaangażowani są w prace komitetów i grup eksperckich: ds. muzeów i miejsc pamięci (Alicja Białecka w tej kadencji przewodniczy jej obradom) oraz ds. edukacji (Piotr Trojański przewodniczył obradom grupy edukacyjnej w roku 2014 r.).

Wszystkie zdjęcia w artykule: Marco Caselli Nirmal

W obszarze zainteresowań ekspertów w grupie ds. muzeów i miejsc pamięci Museums and Memorials Working Group znajdują się autentyczne miejsca historyczne, muzea i wystawy związane z tematyką Zagłady. Szczególne istotne są działania grupy mające na celu identyfikację miejsc, które z rozmaitych przyczyn uległy zapomnieniu i degradacji fizycznej, czy też nie są upamiętnione w sposób godny i zgodny z prawdą historyczną oraz z zapisami Międzynarodowej Karty Muzeów i Miejsc Pamięci.

Od kilku lat MMWG rekomenduje i monitoruje działania, które powinny być zgodne z Kartą, w miejscach takich jak Staro Sajmiste w Serbii , Komarom na Węgrzech, Lety u Pisku w Czechach, czy Vilnius Ghetto Library na Litwie. W przypadku dwóch ostatnich, dzięki wsparciu ekspertów i politycznym rekomendacjom IHRA, udało się doprowadzić do konstruktywnych rozwiązań, do zaangażowania oraz wsparcia politycznego i finansowego ze strony rządowej Czech i Litwy. W Wilnie zabezpieczono niszczejący budynek jednej z trzech największych przedwojennych bibliotek tego miasta, który w getcie stał się centrum życia kulturalnego oraz miejscem spotkań ruchu oporu. W Letach, na terenie byłego niemieckiego obozu koncentracyjnego dla Romów, powstała w okresie powojennym chlewnia, gdzie na dużą skalę prowadzono hodowlę świń. Po wieloletnich wysiłkach i konsultacjach, świńska farma została usunięta i podjęto działania prowadzące do zabezpieczenia miejsca i godnego upamiętnienia ofiar. W przypadku pozostałych miejsc będących w polu zainteresowań IHRA, negocjacje i proces wdrażania rekomendacji ekspertów jest nadal w toku.

Drugi obszar tematyczny, którym zajmuje MMWG to wystawy i muzea, zarówno te, które utworzono na terenie byłych obozów koncentracyjnych i ośrodkach masowej zagłady, jak i te, które powstały lub powstają w nowych budynkach stworzonych, bądź dostosowanych specjalnie w tym celu. Wiele z tych inicjatyw to przykłady dobrej praktyki, które służą jako pewien wzór lub wyznacznik dla innych, np. wystawa "Auschwitz. Nie tak dawno, nie tak daleko" www.auschwitz.net/en.

Na obradach MMWG podnoszone są także wątpliwości w zakresie problematycznych zjawisk występujących w istniejących instytucjach, również w krajach członkowskich IHRA.

W Również w Ferrarze omawiane były również przypadki zamierzeń, które wzbudziły pewne obawy ekspertów, co do dbałości o zachowanie autentyzmu miejsca historycznego, czy też kontrowersje w zakresie narracji historycznej w planowanych muzeach i wystawach. Na posiedzenie w Ferrarze zaproszono przedstawiciela Mauthausen Memorial, z prośbą

o wyjaśnienie budzących zaniepokojenie działań strony austriackiej na terenie byłego obozu, dotyczących ingerencji w autentyczną tkankę historyczną oraz dostępu odwiedzających do kamieniołomu. Poruszono również problem zapewnienia godnej opieki nad miejscem pamięci w Gusen, jak i kwestię mającego powstać w Budapeszcie muzeum the House of Fates, gdzie wbrew opiniom historyków i większości węgierskich środowisk żydowskich, wystawa ma się skupić wyłącznie na losie jednostki z pominięciem kontekstu historycznego.

Istotnym aspektem pracy ekspertów IHRA, jest możliwość zapoznania się z nowymi inicjatywami – w Ferrarze zaprezentowano projekty Muzeum Getta Warszawskiego oraz szwedzkiego Muzeum Holocaustu i Centrum Raoula Wallenberga. Organizowane są również wizyty w muzeach i miejscach związanych z tematyką Holokaustu podczas kolejnych prezydencji w krajach członkowskich. Tym razem delegaci mieli okazję wziąć udział w oprowadzaniu kuratorskim w nowo powstałym Muzeum Judaizmu Włoskiego i Shoah, a także w byłym obozie Campo Fossoli, skąd Żydów włoskich, w tym Primo Leviego, deportowano do Auschwitz. Zapoznaliśmy się tam nie tylko ze skomplikowaną historią byłego obozu – pierwotnie był to obóz jeniecki dla żołnierzy alianckich, później więziono tam przeciwników politycznych reżimu faszystowskiego, by wreszcie w części baraków zorganizować obóz przejściowy dla Żydów. Po wojnie umieszczono w poobozowych barakach różne grupy uchodźców. Od roku 1996 zostały podjęte

BOSCH

CROATIA
BELGIUM
AUSTRIA
ARGENTINA

MMWG CHAIR
LITHUANIA

działania w celu zabezpieczenia pozostałości byłego obozu i przekształcenia go w miejsce pamięci. Uzupełnieniem wizyty w Campo Fossoli było zwiedzanie Muzeum Deportacji w Carpi.
Należy podkreślić, że IHRA jest organizacją, która ewoluuje i bacznie obserwuje zmiany zachodzące w otaczającej nas rzeczywistości. W ciągu minionych lat cele strategiczne sojuszu ulegały pewnym modyfikacjom, zawsze jednak przy pełnej aprobacie państw członkowskich. Pierwotnie istotne było dotarcie do świadomości ówczesnego pokolenia z przesłaniem wynikającym z doświadczenia Zagłady Żydów i nauki płynącej z tego tragicznego doświadczenia. Później w misję IRHY włączono kolejne tematy: Zagładę Sinti i Romów, przeciwdziałanie zbrodniom ludobójstwa, zapobieganie aktom antysemityzmu i antycyganizmu, godne upamiętnianie ofiar zbrodniczej polityki Trzeciej Rzeszy Niemieckiej, również nieżydowskich.

W strukturze IHRA grupa ds. edukacji Education Working Group jest nie tylko największą, jeżeli chodzi o liczbę członków, ale i najstarszą, ponieważ powstała jako pierwsza. Jej obrady w Ferrarze oprócz debaty związanej z upowszechnieniem wiedzy o Zagładzie skoncentrowały się na dwóch obszarach tematycznych. Pierwszy z nich dotyczył wewnętrznego projektu realizowanego przez IHRA, zatytułowanego „Educational Guidelines - update, implementation and communication", którego zamierzeniem jest aktualizacja opracowanych przez EWG rekomendacji dotyczących celu, treści i metod nauczania o Holokauście. Drugi natomiast to przegląd projektów edukacyjnych realizowanych w krajach członkowskich, który miał charakter prezentacji przykładów dobrej praktyki.

Aktualizacja dotychczasowych rekomendacji edukacyjnych ma na celu zintegrowanie zawartych w nich treści z założeniami nowej strategii IHRA Grand Strategy, a także wdrażanie zawartych w nich założeń w praktykę edukacyjną w krajach członkowskich. Istnieje również konieczność doprecyzowania terminologii stosowanej w zapisie nowego dokumentu, jak również uwzględnienia lokalnego kontekstu nauczania o Holokauście w poszczególnych krajach.

W zakresie drugiego obszaru tematycznego przedstawiono dwa przykłady dobrej praktyki edukacyjnej: pierwszy z nich dotyczył możliwości wykorzystania wideo-relacji Ocalałych i świadków w edukacji o Holokauście, drugi wspomnianej wyżej międzynarodowej wystawy objazdowej zatytułowanej "Auschwitz. Nie tak dawno, nie tak daleko"

Na projekt dotyczący wideo-relacji składa się książka zatytułowana "Interactions. Explorations of Good Practice in Educational Work with Videotaped Testimonies of Victims of National Socialism" i aplikacja edukacyjna przeznaczona na smartfony. Książka jest pokłosiem konferencji, która odbyła się w 2017 roku w Wiedniu. Stanowi czwarty tom serii wydawniczej pt. "Education with Testimonies". W nowym tomie można znaleźć omówienie różnych koncepcji i pochodzących z kilku krajów świata przykładów wykorzystania wideo-relacji w edukacji szkolnej.

Prezentowane tam są także podobne doświadczenia stosowane w muzeach i miejscach pamięci. Uzupełnieniem książki jest niemieckojęzyczna aplikacja edukacyjna pt. "Fliehen vor dem Holocaust. Meine Begegnung mit Geflüchteten" (Uciekając przed Holokaustem. Moje spotkanie z uchodźcą). Daje ona możliwość swoistego „spotkania" z Ocalonym, który próbował uciec z Austrii przez prześladowaniami. Historia świadka powiązana została z dokumentami z epoki i jest do wykorzystania zarówno w samodzielnym uczeniu się, jak i w klasie szkolnej. Aplikacja została przygotowana w roku 2017, w ramach prezydencji szwajcarskiej IHRA. Na razie dostępna jest jedynie wersja niemiecka, jednak docelowo ma być także w j. francuskim. Prezentacja książki i aplikacji mobilnej wywołała duże zainteresowanie i dyskusję na temat wykorzystania urządzeń mobilnych w edukacji o Zagładzie.

Kolejnym przykładem dobrej praktyki edukacyjnej była wystawa objazdowa zatytułowana "Auschwitz. Nie tak dawno, nie tak daleko". Podobną prezentację przedstawiono ekspertom z grupy ds. muzeów i miejsc pamięci na majowym posiedzeniu IHRA w Rzymie. Wystawa rozpoczęła swoją międzynarodową podróż w grudniu 2017 roku od Madrytu, gdzie odniosła ogromny sukces frekwencyjny - zwiedziło ją pół miliona mieszkańców stolicy Hiszpanii i okolic, w tym liczne grupy młodzieży szkolnej. Wystawa powstała dzięki współpracy hiszpańskiej firmy Musealia z wieloma ekspertami i instytucjami. Niezwykle istotnym partnerem było Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau, zarówno w obszarze kuratorskim wystawy jak i zakresie wypożyczeń obiektów ze zbiorów muzealnych.

Fot. Marco Caselli Nirmal

Założenia projektu i jego realizacja zostały przedstawione przez Paula Salmonsa, jednego z kuratorów wystawy, który w swojej prezentacji zwrócił uwagę na wyjątkowy charakter tej objazdowej wystawy, podkreślając jej rozmach jak i dużą liczbę prezentowanych oryginalnych obiektów. Wystawa zajmuje 2500 metrów kwadratowych, zawiera ponad 600 artefaktów, z których wiele nigdy wcześniej nie było prezentowanych publicznie. Większość pochodzi z Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau, ale są też przedmioty oraz osobiste relacje z około 20 innych kolekcji i instytucji, w tym Yad Vashem i USHMM. Paul Salmons zwrócił uwagę na ogromne zainteresowanie, z jakim wystawa spotkała się w Madrycie i przedstawił plany jej prezentacji na następne 7 lat. Podkreślił, że ten sukces nie byłby możliwy bez partnerstwa z Muzeum Auschwitz. Na wystawie zapewniono odpowiednie warunki dla obiektów, zgodne z wymogami konserwatorskimi Muzeum, dzięki temu możliwa jest prezentacja tak wielu oryginalnych eksponatów. Stanowi to pewną namiastką autentyzmu Auschwitz, a przez to skłania do dalszego zgłębiania tematyki i być może zachęca do wizyty w Miejscu Pamięci.

Yessica San Roman, członkini delegacji hiszpańskiej w IHRA, przedstawiła sposób, w jaki wystawa była promowana w Madrycie oraz jakie rezultaty przyniosła ta kampania.

W dyskusji podkreślano znaczenie organizowania tego typu wystaw dla upowszechniania pamięci o Holokauście w świecie, zwłaszcza w krajach, które są znacznie oddalone od Miejsca Pamięci Auschwitz. Zwrócono uwagę na tytuł, który daje dużo do myślenia, zwłaszcza dzisiaj, w czasie globalizacji. Podkreślono, że międzynarodowa współpraca przy tworzeniu wystawy pozwoliła na przedstawienie szerokiej perspektywy spojrzenia na Auschwitz – nie tylko przez pryzmat jego historii, ale także szerszego kontekstu, w jakim funkcjonował, nie tylko jako symbolu Holokaustu, ale także cierpienia innych grup ludzi. Pytano o powiazania koncepcji tej wystawy z przygotowywaną aktualnie wystawą główną
w Muzeum. I wyrażono nadzieję, że na następnym posiedzeniu plenarnym, przedstawiona zostanie koncepcja i stan zawansowania prac nad jej realizacją.

W marcu 2019 Włochy przekażą pałeczkę przewodniczenia IHRA kolejnemu państwu członkowskiemu, którym jest Luksemburg. Dziękując prezydencji włoskiej, życzymy prezydencji luksemburskiej owocnej kadencji. A osobom ze IHRA Permanent Office, które dbają na co dzień o ciągłość działań organizacji oraz wspomagają dyplomatów i ekspertów w ich pracy, przekazujemy wyrazy szacunku i uznania!

Paweł Sawicki / Yerevan Global Forum 2018

GLOBALNE FORUM PRZECIWKO ZBRODNI LUDOBÓJSTWA

W dniach 9-11 grudnia 2018 r. w Erywaniu odbyło się Trzecie Globalne Forum Przeciwko Zbrodni Ludobójstwa. Forum zostało zorganizowane przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych Armenii przy wsparciu Urzędu ONZ ds. Zapobiegania Zbrodni Ludobójstwa i Obowiązku Ochrony oraz we współpracy z Międzynarodowym Stowarzyszeniem Badaczy Ludobójstwa (IAGS). Poświęcono je kwestii zapobiegania zbrodni ludobójstwa poprzez działalność edukacyjną, kulturalną i muzealną.

Trzecie Globalne Forum stanowi wkład Armenii w podejmowane na globalną skalę działania oraz wysiłki wspólnoty międzynarodowej ukierunkowane na zapobieganie ludobójstwu oraz innym masowym zbrodniom przeciwko ludzkości. Działania prewencyjne stały się priorytetem polityki zagranicznej Armenii od momentu odzyskania niepodległości w 1991 roku. Od roku 1998 Armenia występuje jako inicjator wielu rezolucji związanych z zapobieganiem ludobójstwu przyjętych przez Komisję Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka, Radę Praw Człowieka oraz Zgromadzenie Ogólne. W 2015 roku Armenia stanęła na czele akcji mającej na celu ogłoszenie dnia 9 grudnia Międzynarodowym Dniem Upamiętnienia i Godności Ofiar Zbrodni Ludobójstwa oraz Zapobiegania tej Zbrodni. Zgromadzenie Ogólne ONZ jednogłośnie przyjęło zainicjowaną przez Armenię rezolucję w tym zakresie.

Armenia jako kraj, którego naród doświadczył Ludobójstwa zawsze poczuwała się do aktywnego działania na rzecz rozwijania globalnej agendy zapobiegania ludobójstwu. Na temat przewodni Globalnego Forum wybrano zagadnienia edukacji i kultury, jako że edukacja odgrywa kluczową rolę w aktywnym stawianiu czoła największym wyzwaniom, jakie stają przed ludzkością oraz stanowi kluczowy filar wysiłków podejmowanych na rzecz zapobiegania ludobójstwu.

Globalne Forum zrzeszyło przedstawicieli ONZ oraz innych organizacji międzynarodowych, jak również wybitnych ekspertów w dziedzinie zapobiegania ludobójstwu oraz prawa karnego z Niemiec, Polski, Stanów Zjednoczonych, Irlandii, Wielkiej Brytanii, Australii, Argentyny, Japonii, Kanady, Bangladeszu i Rwandy.

Sesję Plenarną poświęcono siedemdziesiątej rocznicy powołania Konwencji o Zapobieganiu i Karaniu Zbrodni Ludobójstwa oraz Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Prezenterzy skupili się na tle przyjęcia Konwencji o Ludobójstwie, jej roli, działaniach podjętych w jej ramach, jej owocach i funkcji edukacyjnej, jak również wspierającej funkcji tych dwóch międzynarodowych narzędzi w kontekście ochrony pojedynczych osób i grup.

Dyskusje panelowe skoncentrowane były wokół kwestii wspierania działalności na rzecz zapobiegania ludobójstwu poprzez rozpowszechnianie dni pamięci ofiar ludobójstwa, w szczególności roli muzeów poświęconych ludobójstwu, miejsc pamięci i instytutów jednoczących siły w walce przeciwko zbrodni ludobójstwa. Nowe podejście do edukacji i sztuki związanej z

Wszystkie zdjęcia: w artykule: Yerevan Global Forum 2018

YEREVAN 2018
GLOBAL FOR

70
YEARS
OF THE
GENOCIDE
CONVENTION
YEREVAN 2018
GLOBAL FORUM
AGAINST the CRIME of GENOCIDE
In cooperation with
IAGS
THIRD GLOBAL FORUM

70
YEARS
OF THE
GENOCIDE
CONVENTION
YEREVAN 2018
GLOBAL FORUM
AGAINST the CRIME of GENOCIDE
Organized by
REPUBLIC OF ARMENIA
MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS
With support of
GENOCIDE PREVENTION AND THE
RESPONSIBILITY TO PROTECT
In cooperation with
IAGS
INTERNATIONAL ASSOCIATION OF
GENOCIDE SCHOLARS
9–11 December, 2018

70
YEARS
OF THE
GENOCIDE
CONVENTION
With support of

ludobójstwem oraz jego zapobieganiem, projektów szkoleniowych oraz powszechnych strategii edukacyjnych, w tym wykorzystania mediów społecznościowych to zagadnienia, które znalazły się w centrum uwagi wybitnych trenerów, aktywistów w dziedzinie mediów, liderów organizacji pozarządowych oraz profesorów szkół wyższych, którzy przyglądali się temu, w jaki sposób najlepiej zorganizować edukację tak, by miała ona długofalowy wkład w zapobieganie ludobójstwu w społeczeństwie.

Refleksja nad ludobójstwami wymaga przede wszystkim szerokiej analizy uwarunkowań społecznych, politycznych oraz moralnych, które sprawiają, że jakieś grupy ideologicznie zespolone nabierają sił i narzędzi, by przeprowadzać swoje mordercze wizje. W tym samym czasie trzeba się zastanawiać nad biernością większości ludzi wobec nawet najbardziej drastycznych wydarzeń.

W trakcie konferencji dr Piotr M. A. Cywiński nawoływał do wyciągnięcia wniosków z ciszy świata wobec zeszłorocznego ludobójstwa, do którego doszło w Birmie. Ówczesne masowe mordy wyczerpują bowiem w pełni - jak stwierdził - zarówno definicję ludobójstwa przyjętą przez ONZ, jak i definicję Rafała Lemkina. Tymczasem jedyne na co było stać Zgromadzenie Ogólne ONZ, to wyrażenie wysokiego zaniepokojenia raportami napływającymi stamtąd. Niewiele więcej było poruszenia w mediach światowych, a społeczność ludzka generalnie się tym nie interesowała.

– Tak oto powrócił mechanizm opisany przez pastora Niemoellera, który zauważył dekady temu, że "Kiedy przyszli po komunistów, socjalistów, związkowców, Żydów, milczałem, nie byłem komunistą, socjalistą, związkowcem czy Żydem. Kiedy przyszli po mnie, nie było już nikogo, kto mógłby zaprotestować – powiedział Piotr Cywiński. Stwierdził on także, że bez głębszych programów nauczania o Zagładzie i innych ludobójstwa w programach szkolnych nie ograniczonych jedynie do historii, nie uda się spowodować znacznych zmian w reakcji świata, zwłaszcza w dobie rosnących populizmów, demagogii i powrotu różnych form ksenofobii.

ԼԵՄԿԻՆԻ փող.
LEMKIN str.

Globalne Forum odniosło się także do kwestii zwalczania zjawiska zaprzeczania ludobójstwu oraz ksenofobicznej propagandy, dyskutowało zjawisko wymazywania, trywializowania i zaprzeczania historiom ludobójstwa w podręcznikach i programach nauczania na całym świecie oraz debatowało nad tym, jak narracja zaprzeczenia ewoluuje wraz z upływem czasu. Wyjątkową wagę przywiązywano do podejmowania kroków mających na celu podnoszenie wśród młodego pokolenia świadomości w kwestii stawiania czoła ksenofobii, mowie nienawiści i nietolerancji, w ten sposób przyczyniając się do zapobiegania tworzeniu się środowiska promującego ludobójstwo.

Globalne Forum stało się także doskonałą okazją do zaprezentowania działalności organizacji międzynarodowych w zakresie zwiększania świadomości ludobójstw, jak również wysiłków podejmowanych w tym zakresie przez organizacje społeczeństwa obywatelskiego.

Jak zauważył Zohrab Mnatsakanyan, Minister Spraw Zagranicznych Armenii: „Manifestowanie nienawiści, ekstremizmu, rasizmu, ksenofobii i dyskryminacji wciąż wstrząsa światem, głównie poprzez ataki na mniejszości narodowe i etniczne. Zaprzeczanie i bezkarność to główne przeszkody w podejmowaniu działań zapobiegawczych. Niesprawiedliwość prześladuje pokolenia ocalałych z Ludobójstwa i utrudnia prawdziwe pojednanie. Znamy to z naszego własnego doświadczenia. Siedemdziesiąta rocznica Konwencji stanowi okazję do zwrócenia po raz kolejny uwagi społeczności międzynarodowej na walkę przeciwko ludobójstwu oraz na to, jak ważna jest działalność zapobiegawcza. Armenia wysuwa się na czoło tego przedsięwzięcia... Armenia jako kraj wytrwale posuwający do przodu prace nad zapobieganiem ludobójstwu, w tym działania w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych, przewodniczy działaniom prowadzącym do powszechnej ratyfikacji Konwencji i, wykorzystując procedury ONZ, w tym możliwość regularnego przeprowadzania powszechnego przeglądu, podejmuje ten temat i zachęca państwa członkowskie ONZ do przyjrzenia się z uwagą tej kwestii".

Ludobójstwo w Armenii, nazywane czasem pierwszym ludobójstwem dwudziestego wieku, odnosi się do fizycznego unicestwienia ormiańskiego narodu chrześcijańskiego zamieszkującego Imperium Osmańskie w okresie od wiosny 1915 do końca jesieni 1916. W 1915 roku w multietnicznym Imperium Osmańskim żyło około 1,5 miliona Ormian. Przynajmniej 664 000 z nich, a prawdopodobnie aż 1,2 miliona, zginęło w wyniku ludobójstwa obejmującego zbiorowe masakry oraz indywidualne zabójstwa, jak również bestialskie traktowanie, śmierć z wyziębienia i głodu.

Pochodzenie pojęcia ludobójstwa oraz jego kodyfikacja w prawie międzynarodowym sięgają masowych mordów w Armenii w latach 1915-16. Prawnik Rafał Lemkin, twórca pojęcia oraz jego adwokat w ramach Narodów Zjednoczonych, wielokrotnie powtarzał, że wczesne zetknięcie się z przedstawianymi w prasie historiami zbrodni Imperium Osmańskiego przeciwko Ormianom przyczyniło się do tego, iż rozwinął przekonanie o konieczności prawnej ochrony grup społecznych (co stanowi kluczowy element Konwencji ONZ o Ludobójstwie z 1948 roku).

Pod koniec konferencji odbyła się uroczystość nadania imienia Rafała Lemkina jednej z ulic stolicy Armenii, Erywania.

Jill Brown

"DORA: ODKRYCIE I ROZPACZ"

Muzeum Holocaustu w Los Angeles naświetla historię mało znanego podziemnego obozu pracy przymusowej.

W 1948 r. oddziały sowieckie zatrzasnęły wejście do tuneli w mrocznym obozie pracy Mittelbau-Dora w środkowych Niemczech, pieczętując sekretne podziemne pomieszczenia na dziesiątki lat. Tunele te otwarto dopiero po zjednoczeniu Niemiec i po raz pierwszy udostępniono osobom z zewnątrz.

W 1994 r. Alvin Gilens, weteran fotografujący miejsca pamięci i centra Holokaustu, został zaproszony do udokumentowania pozostałości po obozie i fabryce w Dorze i odkrył, że podziemna fabryka zachowała się w takim stanie, w jakim czterdzieści lat wcześniej została porzucona. „Fotografowanie w zupełnej ciemności, stąpanie po zgliszczach fabryki oraz wśród duchów zamieszkujących tamtejszej tunele nie przystaje do niczego, co kiedykolwiek przeżyłem", powiedział Gilens.

Fotografie w jego interpretacji zostały po raz pierwszy wystawione w 1995 r. w Muzeum Meyenberg w Nordhausen w Niemczech, a obecnie stanowią część wystawy czasowej Muzeum Holokaustu w Los Angeles zatytułowanej „Dora: Discovery and Despair" (Dora: Odkrycie i Rozpacz), która pozostanie otwarta do 29 marca 2019 r.

Prace nad obozem Mittelbau-Dora rozpoczęły się w 1943 r., kiedy to naziści, obawiający się nalotów aliantów na niemiecką infrastrukturę przemysłową, odesłali więźniów obozu Buchenwald do pobliskiej kopalni gipsu w celu pobudowania potężnego podziemnego kompleksu przeznaczonego na fabrykę pocisków V-1 oraz rakiet V-2.

Więźniów obozu Dora zmuszano do pracy ponad ludzkie siły przy kopani tuneli prowadzących w głąb gór Harz, by ukryć tam przepastne podziemne zakłady produkcyjne. Do października 1944 r. SS utworzyła niezależny obóz koncentracyjny Dora, którego celem była produkcja i przechowywanie tak zwanej broni odwetowej.

W obozie Dora uwięziono około 60 000 więźniów z ponad 40 krajów; ponad 20 000 z nich zginęło w wyniku nieludzkich warunków, niewolniczej pracy, głodu wyczerpania i chorób. esesmani przetrzymywali więźniów pod ziemią w zamkniętych i niestabilnych tunelach, bez dostępu do świeżego powietrza i światła słonecznego. Gilens tłumaczy, iż „Mittlebau-Dora był obozem pracy przymusowej, w którym ludzie żyli w najcięższych możliwych warunkach, umierając pod ziemią w trakcie pracy nad jednym z najbardziej zaawansowanych technologicznie produktów na świecie – rakietą zdolną do niesienia niewyobrażalnego zniszczenia".

Wejście do tuneli Dora. Widok współczesny. Fot. Alvin Gilens

Hala w tunelach DORA. Fot: Alvin Gilens

1943-45
15081
KL Dora
Bergen.

W ostatnich miesiącach wojny SS ewakuowało obozy koncentracyjne w Europie Wschodniej, zmuszając więźniów do tak zwanych marszów śmierci w kierunku obozu Dora oraz innych instytucji tego typu w Niemczech. Warunki w obozie pogorszyły się dramatycznie w wyniku przeludnienia i słabnięcia więźniów. W kwietniu 1945 r. ewakuowano Dorę wraz z podobozami, a większość więźniów odbyła marsz śmierci do Bergen-Belsen, w wyniku którego w ostatnich tygodniach wojny zmarły tysiące z nich. Oddziały amerykańskie, które wyzwoliły obóz 11 kwietnia 1945 r., znalazły zaledwie kilkuset więźniów pozostawionych na pastwę losu w izbie chorych.

Wielu oprawców działających w obozie Dora nigdy nie poniosło odpowiedzialności za swoją okrutną zbrodniczą działalność. Sądzono jedynie Dyrektora Generalnego Georga Rickheya, nadzorującego proces produkcji pocisków i rakiet, jednak został on uniewinniony. Badacze zaangażowani w zagadnienia związane z obozem Dora, tacy jak na przykład Wernher Von Braun i Walter Dornberger, przybylii do Stanów Zjednoczonych w ramach tajnej misji pod kryptonimem „Operation Paperclip" (Operacja Spinacz), by pracować nad różnymi programami prowadzonymi przez rząd amerykański. Gilens wyraził nadzieję, iż „odwiedzający muzeum zrozumieją, iż wielu Niemcom nadzorującym tamtą operację nigdy nie wymierzono sprawiedliwości, a w Stanach Zjednoczonych uważani byli za bohaterów". Poprzez swoje wymowne czarno-białe fotografie Gilens starał się przekazać wyniszczenie ludzi zmuszanych do pracy przy budowie rakiet V-2 , a także upamiętnić i docenić tych, którzy zginęli oraz tych, którzy przeżyli.

Oprócz fotografii autorstwa Gilensa w skład wystawy wchodzą także artefakty wykopane z tuneli. Artefakty te, w tym filiżanka, miska, łyżki, papierośnica i walizka, jak również zardzewiały zestaw do udzielania pierwszej pomocy, ukazują fragmenty życia tych, którzy odbywali niewolniczą pracę i umierali w ciemnych tunelach.

Muzeum Holokaustu w Los Angeles, pierwsze amerykańskie muzeum tego rodzaju ufundowane przez ocalonych, to instytucja, która poprzez pierwotne źródła upamiętnia tych, którzy zginęli, oddaje hołd tym, którzy przetrwali, a także zbiera cenne artefakty, które o dziwo przetrwały Holocaust. Od 1961 r. Muzeum prowadzi bezpłatną działalność edukacyjną w tematyce Holokaustu dla wszystkich przybywających z Los Angeles, Stanów Zjednoczonych i całego świata, wypełniając tym samym misję powierzoną ocalonym z Holokaustu, by upamiętniać, edukować i inspirować. Muzeum jest otwarte siedem dni w tygodniu, a wstęp jest zawsze bezpłatny.

100 The Grove Drive, Los Angeles, California 90036, www.lamoth.org

Przedmioty z tunelów Dory

Paweł Sawicki

LEGIA HONOROWA DLA DYREKTORA MUZEUM AUSCHWITZ

Dyrektor Muzeum Auschwitz dr Piotr M. A. Cywiński został uhonorowany Orderem Narodowym Legii Honorowej – najwyższym odznaczeniem nadawanym przez państwo francuskie. Uroczystość odbyła się 17 stycznia w ambasadzie Francji w Warszawie.

Wręczając odznaczenie, ambasador Francji w Polsce Pierre Lévy powiedział: „Jest pan humanistą, którego głos liczy się we Francji. Stawia pan czoło trudnym dyskusjom wokół kwestii pamięci. Działa pan niestrudzenie na rzecz zachowania autentyczności świadectwa miejsca, do którego przybywają z roku na rok coraz liczniejsze rzesze zwiedzających. Opuszczają nas ostatni spośród ocalałych. Misja, którą pan pełni staje się coraz bardziej wymagająca, w miarę jak historia pomału się zaciera, gdy przeważać mogą zapomnienie, ignorancja, obojętność czy negacja. Nie pozwólmy, by pojawiła się pustka intelektualna, w której kryje się zło".

„Nadanie panu Legii Honorowej ma wzniosłą i piękną wymowę. Republika Francuska w pełni utożsamia się z pana zaangażowaniem. Walka z rasizmem, antysemityzmem i ksenofobią zajmuje centralne miejsce pośród wartości, które Francja wyznaje, na równi z walką i prawa człowieka i o Europę" – dodał.

W specjalnym liście skierowanym do uczestników uroczystości wręczenia insygniów Kawalera Legii Honorowej, wiceminister kultury i dziedzictwa narodowego Jarosław Sellin napisał: „Piotr Cywiński nie tylko otworzył możliwości **zwiedzania Muzeum dwóm milionom osób rocznie. Również stworzył miejsce**

dostrzeżone przez międzynarodowych ekspertów jako wzorcowe, o najwyższych standardach dbania o pamięć, wyrażające zasady autentyzmu, zachowania integralności artefaktów i zbiorów archiwalnych oraz współpracy międzynarodowej, zgodne z najlepszymi praktykami UNESCO, które w 1979 r. wpisało Auschwitz-Birkenau na listę światowego dziedzictwa".

„Również dzięki staraniom dyrektora Piotra Cywińskiego oraz ś.p. ministra Tomasza Merty UNESCO potwierdziło w czerwcu 2007 r. brzmienie nazwy Muzeum odpowiadające prawdzie historycznej: Auschwitz-Birkenau. Niemiecki nazistowski obóz koncentracyjny i zagłady" – napisał minister Sellin.

Dziękując za wyróżnienie, dyrektor Piotr Cywiński powiedział: „Jest to odznaczenie francuskie i jest to dla mnie bardzo ważne, bowiem Francja mnie i moją rodzinę przyjęła bardzo dobrze w ciężkich latach 80., kiedy zmieniało się oblicze Europy, upadał komunizm. Obserwowanie upadku komunizmu poprzez takie gazety, jak Le Figaro

Zdjecia w artykule: Bartosz Bartyzel

czy Le Monde, były dla mnie, dorastającego nastolatka, bardzo dużą lekcją, którą po latach naprawdę doceniam".

„Francja proponuje nam dzisiejszego popołudnia, aby do trzech fundamentalnych wartości Republiki: wolności, równości i braterstwa, dołączyć dwie zasady Legii, którymi są honor i ojczyzna. Jest to jakaś propozycja, która trafia na dzisiejsze trudne czasy" – podkreślił.

Wiceprezes Fondation pour la Mémoire de la Shoah Serge Klarsfeld i jego żona Beate napisali, iż cieszą się, że wybitne zasługi Piotra Cywińskiego zostały uznane przez Francję. Avner Shalev, dyrektor Yad Vashem zaznaczył, iż odznaczenie to jest „potwierdzeniem zasłużonego międzynarodowego statusu zaangażowanego, utalentowanego i skutecznego lidera na polu pamięci o Holokauście", natomiast Sara Bloomfield, dyrektor Muzeum Holokaustu w Waszyngtonie podkreśliła, iż to odznaczenie jest „ogromnym i w pełni zasłużonym zaszczytem".

Dr Piotr M.A. Cywiński część studiów spędził we Francji. Od 2011 r. jest członkiem zarządu Miejsca Pamięci Maison d'Izieu. Brał udział w wielu konferencjach we Francji, a także jest autorem kilku publikacji opublikowanych w tym kraju.

Miejsce Pamięci Auschwitz w 2018 r. Zwiedziło ponad 69 tysięcy odwiedzających z Francji. Francja jest też jednym z krajów-darczyńców Kapitału Wieczystego Fundacji Auschwitz-Birkenau, którego

celem jest zachowanie autentyzmu pozostałości po niemieckim nazistowskim obozie koncentracyjnym i zagłady Auschwitz. Francuskie wsparcie wyniosło 5 milionów euro.

Order Legii Honorowej to najwyższe odznaczenie francuskie, ustanowione w 1802 r. przez Napoleona Bonaparte i przyznawane za zasługi oddane Francji m.in. w dziedzinie wojskowości, kultury i nauki. Wśród Polaków odznaczonych Legią Honorową są m.in.: Jacek Kuroń, Janina Ochojska, Andrzej Wajda, Andrzej Seweryn i Marek Edelman. W 2012 r. kawalerem Legii Honorowej został także Jerzy Wróblewski, były wieloletni dyrektor Muzeum Auschwitz. Motto orderu to Honneur et Patrie – Honor i Ojczyzna.

Dyrektor Muzeum Piotr Cywiński został wcześniej uhonorowany wieloma państwowymi odznaczeniami. W 2006 r otrzymał od prezydenta Lecha Kaczyńskiego Złoty Krzyż Zasługi, w 2008 r. Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, a w 2010 r. Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski.

W 2012 r. otrzymał on także Krzyż Kawalerski belgijskiego Orderu Korony, w 2013 r. – Krzyż Kawalerski monakijskiego Orderu Świętego Karola, a w 2014 r. Krzyż Oficerski greckiego Orderu Feniksa. W 2015 r. otrzymał Krzyż Kawalerski francuskiego Orderu Palm Akademickich.

Mark Alexander

SYSTEM OBOZOWY

Drugi tom z nowej serii bezpłatnych publikacji internetowych powstałych w oparciu o dokumenty pochodzące z archiwów Międzynarodowej Służby Poszukiwań (ITS).

Amerykańskie Muzeum Holocaustu USHMM, Międzynarodowa Służba Poszukiwać (ITS) oraz biblioteka The Wiener Library prowadzą obecnie partnerską współpracę, w ramach której powstać ma seria suplementów edukacyjnych opartych na pierwotnych źródłach pochodzących z dokumentów zgromadzonych w archiwach cyfrowych ITS. Publikacje te zawierać będą archiwalne dokumenty, historyczne fotografie, tłumaczenia i materiały kontekstowe, a ich celem będzie pomoc studentom w zrozumieniu sposobu, w jaki naukowcy pracują z pierwotnym materiałem dowodowym, a także promowanie większej świadomości potencjału badawczego archiwalnych zbiorów ITS.

THE CAMP SYSTEM:

A Primary Source Supplement Based on Documents from the International Tracing Service

S GATHERED TO BID FAREWELL TO A PLATOON COMMANDER AT EN IN 1941. Originally established as a subcamp of the Sachsenhausen concentration camp in n became an independent camp at the center of a vast network of approximately one hundred forced n 1941. Inmates were forced to work in a granite quarry owned by the Deutsche Erd- und Steinwerke ned company, and in armaments factories operated by German civilian companies such as Krupp, I.G. ler Benz. The inmate population of the Gross-Rosen camp complex grew to more than 76,000 people cuated in February 1945. At the time of this picture in 1941, camp officers were gathered to say goodbye o had been responsible for the expansion of the camp in 1940. The man with the dog is SS Lieutenant oedl, the commandant of Gross-Rosen. Roedl and his officers posed for several such photographs trating the camaraderie they enjoyed with one another even amidst the sufferings of the camp complex d.

tates Holocaust Memorial Museum, courtesy of Martin Manson.

DOCUMENT

7 ORDER REGARDING SOVIET PRISONERS OF WAR

This order to concentration camp commandants was originally written in November 1941, several mont invasion of the Soviet Union, when many Soviet prisoners-of-war had been captured. It relates a policy to exploit the captured soldiers for their labor. This transcription and an English translation were prepa in the course of its postwar investigations of activities at the Buchenwald concentration camp. Both d an added notation that indicates its review by a board of former prisoners who conveyed opinions and evidence for analysis in the larger investigations.

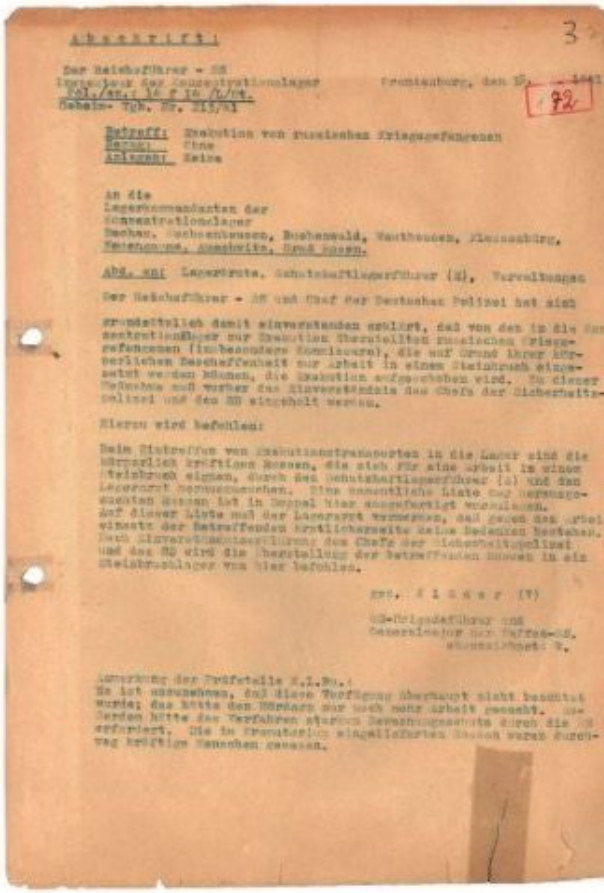

Order regarding Soviet Prisoners of War, 1.1.0.1/82327473/ITS Digital Archive.

Międzynarodowa Służba Poszukiwań sięga swoją historią początków drugiej wojny światowej, jednak przez ponad pół wieku jej archiwa były niedostępne do przeprowadzania badań publicznych. Najpierw na początku 1943 r. Alianci stworzyli centralny urząd poszukiwawczy, który miał za zadanie odszukiwanie i rejestrowanie osób przesiedlonych w wyniku działań wojennych oraz nazistowskich prześladowań. Przez dziesięciolecia, które nastąpiły po drugiej wojnie światowej ITS angażowała się w pomoc w zlokalizowaniu zaginionych, łączenie rozdzielonych rodzin oraz dostarczanie dokumentacji niezbędnej do otrzymania pomocy bądź odszkodowania za prześladowania. W wyniku wieloletniego nalegania na udostępnienie zbiorów do publicznych badań, kopie archiwów cyfrowych upubliczniono najpierw w ITS w listopadzie 2007 r., a obecnie są one dostępne w kilku instytucjach na całym świecie. Z uwagi na obszerne rozmiary zbiorów i ich stosunkowo niedawne upublicznienie naukowcy wciąż odkrywają możliwości, jakie kryją miliony dokumentów przechowywane w archiwach cyfrowych ITS.

Nowa seria suplementów edukacyjnych, opracowana głównie dla użytku studentów studiów licencjackich poruszających tematykę Holocaustu, zawiera dokumenty pochodzące z archiwów ITS, a także fotografie ze zbiorów USHMM i The Wiener Library. Tam gdzie było to niezbędne wykonano tłumaczenia, a każdy suplement jest opatrzony wstępem autorstwa naukowca – eksperta w danej tematyce. Użytkownicy uzyskują dostęp także do kontekstu każdego z dokumentów, rekomendowanych dalszych lektur w danym temacie, pomysłów na dalsze pytania i dyskusje, a także przewodnik po tym, jak przeszukiwać archiwa cyfrowe ITS.

Anlage 6

29

Markierungen der Häftlinge

Politischer Häftling

P o l e
Politisch

Politischer Jude

Berufsverbrech.

P o l e
Berufsverbrecher

Berufsverbrech. Jude

Emigrant

Tscheche
Politisch

Emigrant Jude

Homosexueller

Berufsverbrech.
"K"-Häftling

Homosexueller Jude

Bibelforscher

Niederländer

Bibelforscher Jude

Arbeitsscheuer

Belgier

Arbeitsscheuer Jude

Wehrunwürdig
Aktion 1.9.39

Spanier

Rasseschänder Jude

Wehrunwürdig
Aktion 1.9.39

Franzose

P o l e
Jude

Politisch rückfällig

Einfacher Rasseschänder

Rückfälliger Politischer Jude

„The Camp System" (System Obozowy) to drugi tom z serii, który przedstawia studentom wiele dokumentów począwszy od kart rejestracji więźniów, faktur za pracę przymusową, aż po powojenne zeznania ocalałych oraz ręcznie tworzone mapy. Wstępny esej autorstwa Geoffreya P. Megargee, redaktora wielotomowej Encyklopedii Obozów i Gett, 1933-1945 (Encyclopedia of Camps and Ghettos) przygotowanej przez USHMM prezentuje przegląd pokaźnej i rozległej sieci obozów koncentracyjnych, obozów pracy przymusowej, obozów przejściowych oraz centrów zagłady zarządzanych przez nazistowskie Niemcy. Dokumenty i obrazy przedstawione w tym tomie zawierają zeznania ocalonych, jak również oficjalne niemieckie zbiory danych ilustrujące różne aspekty funkcjonowania systemu obozowego.

Jednym z przykładów może być lista symboli opracowana w 1941 r. na potrzeby Schreibstube (biura rejestracji) w Buchenwaldzie, ukazująca hierarchiczną naturę kategorii rasowych oraz system klasyfikacji więźniów wykorzystywany przez władze nazistowskie. Ta obszerna lista symboli wprowadzała podział więźniów na wiele różnych grup. Oznaczenia te, wykorzystywane na obozowych dokumentach oraz naszywane na więźniarskie uniformy, dostarczały władzom obozu natychmiastowej informacji na temat powodu przebywania w obozie oraz miały na celu oddzielenie poszczególnych grup więźniów od siebie. Wszelkie przywileje, przydziały oraz rodzaj wykonywanej pracy w dużej mierze zależały od jednej bądź kilku kategorii, do jakich dany więzień został przypisany, a więc oznaczenia te miały bezpośredni wpływ na możliwość przeżycia w obozie w ramach danej grupy. Wiele klasyfikacji było połączeniem różnych kategorii, a aż jedną trzecią listy poświęcono kategoryzacji więźniów żydowskich. Na samej górze tej listy znajduje się na przykład termin „Politischer Jude" („Żyd polityczny"), odzwierciedlający nazistowską praktykę traktowania Żydów jako wrogów zarówno politycznych, jak i rasowych.

Powojenne świadectwa ocalonych z obozów stanowią pokaźną część zbiorów ITS, a zeznania przedstawione w suplemencie edukacyjnym przedstawiają szczegóły funkcjonowania obozowego systemu łączącego w sobie prześladowania, pracę przymusową i zbrodnie dokonywane na szeroką skalę. Wiele zeznań ocalonych wyjaśnia, w jaki sposób więźniowie byli zmuszani do pracy przy tworzeniu podobozów oraz produkowania broni na potrzeby niemieckich działań wojennych. Świadectwa te ukazują w szczegółach straszne warunki, w jakich więźniowie zmuszeni byli funkcjonować oraz prezentują ścisłe zintegrowanie pracy przymusowej więźniów z niemiecką gospodarką. Korespondencja jednego z ocalonych zawiera odręcznie naszkicowaną mapę obozu Gross-Rosen w Friedland oraz listę jego towarzyszy niedoli, podczas gdy inny dokument autorstwa ocalonego z Buchenwaldu to opisany szkic stajni przekształconej przez władze obozu w miejsce dokonywania masowych mordów i zakamuflowane w taki sposób, by przypominało gabinety lekarskie. Dzięki listom przysyłanym do ITS po wojnie przez ocalonych chcących otrzymać dokumentację niezbędną do wystąpienia o odszkodowanie archiwa cyfrowe ITS zawierają wiele tego rodzaju cennych wczesnych świadectw więźniów.
Kolejny suplement z serii dotyczył będzie dziejów Romów i Sinti podczas Holocaustu, a następny poświęcony zostanie doświadczeniom osób przesiedlonych.

Publikację „*The Camp System*" (System Obozowy) można pobrać za darmo za pośrednictwem linku.

Pierwszy tom z serii zatytułowany „*Women under Nazi Persecution*" (Nazistowskie prześladowania Kobiet) można pobrać za darmo za pośrednictwem linku.

Tom I i II Encyklopedii Obozów i Gett, 1933-1945 (*Encyclopedia of Camps and Ghettos*) można pobrać za darmo ze strony USHMM za pośrednictwem linku.

Frédéric Crahay

MIĘDZYNARODOWA KONFERENCJA POŚWIĘCONA *AKTION REINHARDT* I *AKTION ERNTEFEST*

3 i 4 listopada 2018 r. organizacja non-profit Mémoire d'Auschwitz – Fundacja Auschwitz zorganizowała międzynarodową konferencję poświęconą Aktion Reinhardt i Aktion Erntefest w Centrum Konferencyjnym Enabel w Brukseli.

Wszystkie zdjęcia w artykule: ASBL Mémoire d'Auschwitz - Fondation Auschwitz

3 i 4 listopada 1943 r. rozpoczęła się *Aktion Erntefest*, tak zwane „dożynki", stanowiąca finał akcji eksterminacji polskich żydów, nazwanej *Aktion Reinhardt*. Pod tą enigmatyczną nazwą skryły się masowe mordy: w wyniku „dożynek" zginęło co najmniej 42 000 osób (co stanowiło największy jednorazowy masowy mord drugiej wojny światowej), a całą operację uknuł Heinrich Himmler w celu zwieńczenia Aktion Reinhardt, w wyniku której około 1,7 miliona Żydów zginęło w komorach gazowych w Bełżcu, Sobiborze, Treblince i Majdanku. Żydzi, którym udało się „uciec" od komór gazowych zostali zastrzeleni w Majdanku, Trawnikach i Poniatowej w trakcie dwóch pamiętnych dni.

Dokładnie 75 lat po tych wydarzeniach, organizacja non-profit Mémoire d'Auschwitz – Fundacja Auschwitz zorganizowała konferencję mającą na celu zebranie aktualnych badań nad *Aktion Reinhardt* – faktem historycznym, któremu w ostatnich dziesięciu latach historycy zajmujący się kwestią Holokaustu poświęcali wiele uwagi, między innymi dzięki postępowi w badaniach archeologicznych prowadzonych w wielu miejscach powiązanych z tymi wydarzeniami. Poczyniono wyraźne postępy w tej dziedzinie od roku 1987, kiedy to powstała pionierska praca Jicchaka Arada *Bełżec, Sobibór, Treblinka: Obozy Śmierci Operacji Reinhardt*. Celem konferencji był także powrót do tamtych wydarzeń dzięki relacjom naocznych świadków (ocalałym z centrów eksterminacji oraz spod ręki katów) odnośnie tego, co miało miejsce po zakończeniu *Aktion Reinhardt*. Ponadto tej nazistowskiej akcji, poza ludobójstwem polskich Żydów i Cyganów, przyświecał mniej znany cel ekonomiczny, który również należy podkreślić.

Pierwszy dzień konferencji poświęcony został podejściu makro historycznemu oraz historiograficznemu. Stephan Lehnstaedt z Touro College w Berlinie zaprezentował przegląd trzydziestu lat badań nad *Aktion Reinhardt*. Badania te okazują się kluczowe dla zrozumienia Zagłady oraz dla zachowania pamięci o tych wydarzeniach po tym, jak odejdą ich ostatni naoczni świadkowie. Ponadto dla społeczeństwa Aktion Reinhardt pozostaje w cieniu Auschwitz, przewijającym się nieustannie w kontekście Zagłady. Po przedstawieniu ogólnego stanu rzeczy przyszedł czas na prezentację, którą wygłosiła Melanie Hembera z Institut für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde w Tübingen, skupiając się na kluczowej roli, jaką pełniła Prywatna Kancelaria Führera w procesie eksterminacji na terenach Generalnej Guberni. Bieżące odkrycia pokazują, iż rola ta okazuje się bardziej istotna, niż pierwotnie zakładano, a życiorysy takich postaci, jak August Dietrich Allers (1910 - 1975) powinno się lepiej poznać i przestudiować, między innymi z uwagi na kluczową rolę, jaką odegrał on w Aktion T4. Na koniec pierwszego dnia konferencji skupiono się na dwóch postaciach, które ze swojej strony przyczyniły się do wdrożenia Ostatecznego Rozwiązania. Michael Tregenza, niezależny badacz mieszkający od ponad ćwierć wieku w Polsce, przedstawił błyskotliwą „karierę" Christiana Wirtha (1885 - 1944), która przebiegała począwszy od służby w policji kryminalnej w Stuttgarcie, poprzez dokonywanie przymusowych „eutanazji" na niemieckich pacjentach w ramach tak zwanej operacji T4, aż zaprowadziła go w czasach okupacji do Lublina, gdzie stał się podporą *Aktion Reinhardt* wraz z Odilo Globocnikiem (1904 - 1945). Jego podróż dobiegła końca w 1944 r. w Trieście, gdzie został zastrzelony przez włoskich partyzantów, przeciwko którym prowadził zaciekłą walkę od września 1943 r. Sama postać Wirtha przedstawia skalę i różnorodność nazistowskich zbrodni, a Michael Tregenza na 2019 rok przygotowuje pierwszą pogłębioną biografię tej nieznanej postaci. Christophe Busch, obecny dyrektor Kazerne Dossin Museum w Mechelen, wystąpił w trakcie konferencji jako kolejny mówca i ze swojej zawodowej perspektywy kryminologa opisał rolę, jaką Karl-Friedrich Höcker (1911 - 2000) pełnił w obozach w Majdanku i Auschwitz. Dokonane w 2006 r. ponowne odkrycie albumu fotograficznego, obecnie oznaczone jego nazwiskiem, w pewnym sensie ściągnęło na niego światła reflektorów. Höcker oparł linię swojej obrony na swojej względnej niewidzialności. Christophe Busch znalazł jednak w archiwach Muzeum na Majdanku pisemny dowód na to, iż Höcker brał udział w wielkiej masakrze z 3 i 4 listopada 1943 r. w ramach *Aktion Erntefest*, mimo że przez całe życie żarliwie wypierał się swojego udziału w tej operacji, dzięki czemu uniknął wyższego wyroku, niż cztery lata pozbawienia wolności, na które został skazany w Niemczech w 1989 r.

Drugi dzień konferencji poświęcony był *Aktion Reinhardt i Aktion Erntefest* postrzeganym z różnych perspektyw. Historyczne tło *Aktion 1005* w cieniu *Aktion Erntefest* nakreślił berliński naukowiec Jens Hoffmann, opierając się na przykładzie obozu Waldlager Borek położonego w okolicy Chełma. Celem *Aktion 1005* było odkopanie i spalenie ciał ofiar nazistów, a tym samym wymazanie śladów zbrodni. Akcja rozpoczęła się w 1942 r. i trwała do 1945 r. Paradoksalnie to dzięki pracy przymusowej w ramach *Aktion 1005* Peterowi Sedgmanowi (1917 - 2016) udało się uciec od śmierci, na którą byłby niewątpliwie skazany w związku z *Aktion Erntefest.* Podczas konferencji jego wnuk Michael Evans przedstawił losy dziadka. Peter Sedgman, urodzony jako Perez Szechtman w żydowskiej rodzinie w Lublinie, pracował w ramach *Aktion Erntefest 3 i 4* listopada 1943 r., nie znając jeszcze nazwy tej masowej zbrodni, która rozdzieliła go z bratem. Udało mu się uciec z komanda robotniczego pracującego przy wykopywaniu i paleniu ciał. Po wojnie dotarł do Włoch, a następnie do Australii, gdzie rozpoczął nowe życie. Świadectwo oraz „powrót do korzeni" przedstawione przez jego wnuka, który jako pierwszy zauważył związek pomiędzy życiorysem Petera Sedgmana a *Aktion Erntefest*, wpisało się w życiowy aspekt konferencji i w pewnym sensie stało symbolem historii ofiar i ocalonych z *Aktion Reinhardt*. Włoski historyk Tristano Matta w ramach swojego wystąpienia poruszył mniej znany temat naczelników Sonderkommando w Bełżcu, Sobiborze i Treblince, którzy wcześniej odegrali także rolę w *Aktion T4*. Jako że *Aktion Erntefest* de facto oznaczała koniec ich pracy, załoga Odilo Globocnika i Christiana Wirtha podążyła za swoimi przywódcami do Triestu w okupowanych Włoszech, by tam walczyć z partyzantami w ramach operacji *Abteilung R* oraz na miejscu wykorzystywać swoje zbrodnicze metody. La Risiera di San Sabba, obóz koncentracyjny utworzony w dawnej fabryce ryżu, stał się symbolem nazistowskich okrucieństw, które odcisnęły swoje piętno na pokoleniach Włochów. Ostatni z prezenterów konferencji, holenderski archeolog Ivar Schute, przedstawił wyniki kilku sezonów prac wykopaliskowych na terenie byłego centrum eksterminacji w Sobiborze. Miejsce to poddane zostało najintensywniejszym badaniom spośród wszystkich trzech centrów, w których dokonała się *Aktion Reinhardt,* a w ich ramach w ziemi odnaleziono około 100 000 artefaktów, co jawi się jako niezwykły paradoks, ponieważ sam teren, nie licząc drzew, które go porastają, robi wrażenie wyjątkowo opustoszałego. Czy na zadane przez Ivara Schute pytanie „*Czy badania archeologiczne na miejscach eksterminacji – oraz w obozach koncentracyjnych – przyniosą nowe odkrycia?*" można odpowiedzieć twierdząco? W każdym razie archeolodzy są w stanie odpowiedzieć na pytania, na które ani świadkowie (kaci lub ocaleni) ani historycy nie mieli do tej pory możliwości dostarczyć odpowiedzi. Na badania naukowe w tym przypadku również wpływają kwestie polityczne i religijne. Co najważniejsze, nazwiska ofiar ponownie ujrzały światło dzienne dzięki dokonanym odkryciom, wydobywając zamordowanych z zapomnienia, w jakim zasypani zostali na dziesiątki lat.

Na koniec konferencji Johan Puttemans, koordynator organizacji non-profit Mémoire d'Auschwitz – Fundacja Auschwitz, pokrótce opisał wizyty studyjne, w jakich każdego lata mają możliwość wziąć udział Belgowie i w ramach których odwiedzają oni miejsca, w których funkcjonowały niemieckie centra eksterminacji, obecnie położone na terenie Polski. Wizyta podąża śladami Zagłady poprzez dawne getta w Warszawie, Łodzi, Radomiu, Lubinie, Zamościu, Włodawie i Siedlcach oraz miejsca pamięci, jakimi stały się Chełmno, Bełżec, Sobibór, Treblinka i Majdanek. Ocaleni są w symboliczny sposób obecni podczas wizyt poprzez ich świadectwa, nabierające w tych miejscach wyjątkowego znaczenia, a zbrodniarze umiejscowieni zostają w historycznym kontekście miejsca swoich haniebnych czynów poprzez fotografie i mapy prezentowane zwiedzającym.

Te wystąpienia, które zostały sfilmowane, dostępne będą na stronie Fundacji Auschwitz (www.auschwitz.be). Tematowi przewodniemu konferencji zostanie poświęcona także część międzynarodowego pisma naukowego *Testimony. Between history and memory* (*Świadectwo. Pomiędzy historią a pamięcią*).

Frédéric Crahay
Dyrektor organizacji non-profit Mémoire d'Auschwitz – Fundacja Auschwitz

Loterie
Nationale
Loterij

MEMORIA

PAMIEĆ • HISTORIA • EDUKACJA

memoria.auschwitz.org

WYDAWCA

Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau

REDAKTOR NACZELNY

Paweł Sawicki

SEKRETARZ REDAKCJI

Agnieszka Juskowiak-Sawicka

REDAKCJA

Bartosz Bartyzel
Imogen Dalziel
Marek Lach
Łukasz Lipiński

KONTAKT

memoria@auschwitz.org

POWERED BY JOOMAG